

## Rozwój kompetencji nauczyciela wspomagającego ucznia z autyzmem

### Competences of a teacher co-organizing an integrated education of a student with autism

**Słowa kluczowe:** nauczyciel współorganizujący kształcenie integracyjne, uczeń z zaburzeniami autystycznymi, kompetencje zawodowe nauczyciela.

**Key words:** teacher co-organizing an integrated education, student with autistic disorders, teacher's professional competence

**Abstract.** The aim of the paper is to present the qualifications and competences required from a teacher co-organizing an integrated education. The results of the interviews, carried out with parents of autistic children, considering competence of teachers co-organizing an integrated education were presented. They showed that parents' expectations towards cooperation with the teachers were fully met. In the conclusion, the outline of competence of the teacher co-organizing an integrated education was proposed.

**Wprowadzenie.** Ustawa z 7 września 1991 roku (tekst jedn. Dz.U. z 2016r. poz. 1943) wprowadziła nowe możliwości i formy edukacji uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych w ramach kształcenia integracyjnego. Pierwotny jego model przyjęty w roku 1993 zakładał obecność w klasie drugiego nauczyciela, pedagoga specjalnego współorganizującego proces kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasach integracyjnych (Dz. Urz. MEN Nr 9, poz. 36).

Najnowsze rozporządzenie ministerialne, wydane w 2017 roku (Dz.U. 2017 poz. 1578), zawiera szczegółowe wymagania formalne stawiane nauczycielowi współorganizującemu kształcenie integracyjne. Obligatoryjny wymóg jego zatrudnienia sprecyzowany jest w odniesieniu do przedszkoli ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, przedszkoli integracyjnych, szkół ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi i szkół integracyjnych (Tamże, par. 7.1.). Od 1 stycznia 2016 roku obowiązek ten dotyczy także szkół ogólnodostępnych kształcących uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na autyzm, w tym zespół Aspergera lub niepełnosprawności sprzężone (Dz.U. 2015 poz. 1113).

Zaburzenia ze spektrum autyzmu stanowią wyzwanie zarówno dla rodziców dziecka autystycznego, jak i pracujących z nim nauczycieli. Wiele trudności w rozumieniu świata i nawiązaniu prawidłowego kontaktu społecznego znacznie zaburza funkcjonowanie dziecka w społeczności klasy i środowisku szkolnym. Z tego też względu edukacja uczniów z autyzmem w klasach I–III jest szczególnym przeżyciem dla jego rodziców i wyzwaniem dla nauczycieli współorganizujących kształcenie inte-

gracyjne. Wymaga od nich wielu kompetencji związanych nie tylko z bezpośrednią pracą z dzieckiem, ale także współpracą z jego rodzicami na każdym jej etapie, zarówno diagnozy, jak i realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz ewaluacji wyników. Warto zatem przyrzeć się bliżej opinii rodziców uczniów z zaburzeniami autystycznymi na temat kompetencji posiadanych przez nauczycieli współorganizujących kształcenie ich dziecka w klasie integracyjnej. Jako teren badań celowo obrano środowisko szkoły wiejskiej, gdzie z jednej strony relacje wzajemnego wsparcia w wąskim gronie sąsiedzkim powinny być bardziej dostępne, a z drugiej każda odmienność może być łatwo zauważalna, a dostęp do specjalistycznej pomocy utrudniony. Ta specyfika stawia przez nauczycielem wspierającym ucznia z autyzmem szczególne wyzwania.

**Wymagane kwalifikacje i kompetencje.** Zgodnie z aktualnym stanem prawnym (Dz.U. 2017 poz. 1578, par. 7.1.) nauczyciele współorganizujący kształcenie uczniów niepełnosprawnych (nazywani też wspomagającymi) w przedszkolach, szkołach i oddziałach integracyjnych lub ogólnodostępnych powinni posiadać kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej. Przepisy nie precyzują jednak dokładnie wymaganej od nich specjalności. Jedynie dopisek „z uwzględnieniem realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego” oznacza, że wymagane są kwalifikacje zgodne z rodzajem niepełnosprawności uczniów. W gestii dyrektora placówki pozostaje zatem określenie, jakie zadania ma realizować pracownik, przeanalizowanie kwalifikacji kandydatów – i na tej podstawie podjęcie decyzji dotyczącej zatrudnienia, jego formy i czasu. W tabeli 1 zaprezentowano opis stanowiska nauczyciela współorganizującego kształcenie integracyjne z zakresu jego zadań wynikający z przepisów prawa oświatowego.

Według J. Keil (2000, s. 45) zawód nauczyciela to zawód szczególnie trudny, wymagający jednocześnie wielu specyficznych kwalifikacji, określonych postaw kulturalnych, intelektualnych, moralnych, społecznych, psychicznych, a także wysoko rozwiniętych umiejętności dydaktycznych i bogatego zasobu informacji z różnych dziedzin nauki. Niektóre opracowania zaliczają nauczycieli wspomagających do grupy nauczycieli, którzy „nie uczą”, a więc nie prowadzą zajęć dydaktycznych, ale uczestniczą w układaniu planów nauczania i są obecni na większości lekcji (M. Gołubiew, A. Krauze, 2007, s. 30). Mimo to, aby należycie wykonywać powierzone im zadania, nauczyciele wspomagający powinni posiadać kompetencje pozwalające im na pracę z uczniami (A. Zamkowska, 2017, T. E. Smith i in. 2008).

We współczesnym rozumieniu na kompetencje składa się wszystko to, co pracownik wie, rozumie i potrafi wykonać odpowiednio do sytuacji w miejscu pracy. Opisywane są trzema zbiorami: wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych (H. Bednarczyk, i in., 2014). Współcześnie nauczycielom stawia się coraz większe wymagania, co skutkuje koniecznością ich nieustannego dokształcania i doskonalenia zawodowego. W przypadku nauczycieli współorganizujących kształcenie integracyjne odnosi się to w szczególności do specjalistycznej wiedzy związanej ze specyfiką niepełnosprawności ucznia.

**Tabela 1. Opis stanowiska nauczyciela współorganizującego kształcenie integracyjne**

<b>Stanowisko</b>	Nauczyciel współorganizujący kształcenie integracyjne – posiadający kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej zatrudniony w celu współorganizowania kształcenia uczniów niepełnosprawnych
<b>Możliwe formy zatrudnienia</b>	Na podstawie przepisów Karty Nauczyciela (Dz.U. z 2017 r. poz. 1189 ze zm; rozdz. 4.), w zależności od stopnia awansu zawodowego oraz możliwości organizacyjnych zatwierdzonych w arkuszu organizacyjnym szkoły, umowa na czas określony, nieokreślony lub przez mianowanie, czas pracy z uczniem lub na jego rzecz – wynikający z pensum dydaktycznego.
<b>Kwalifikacje</b>	Kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej oraz przygotowanie pedagogiczne. Przepisy (Dz.U. z 2017 r. poz. 1575, par. 4) nie precyzują bliżej specjalności, w jakiej nauczyciel wspomagający powinien zdobyć przygotowanie. W opisie standardów kształcenia nauczycieli (moduł 5) pedagogika specjalna obejmuje specjalności: edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną (oligofrenopedagogika), tyflopädagogika, surdopedagogika, pedagogika lecznicza, resocjalizacja i socjoterapia (Dz. U z 2012 r. poz. 131).
<b>Zadania</b>	Wynikające z wymagań prawnych (Dz.U. 2017 poz. 1578, par. 7) obejmujące prowadzenie zajęć edukacyjnych wspólnie z innymi nauczycielami, a także realizowanie wspólnie z nimi oraz specjalistami zintegrowanych zajęć, określonych w programie. Ponadto, prowadzą wspólnie z innymi nauczycielami i specjalistami pracę wychowawczą, uczestniczą, w miarę potrzeb, w zajęciach edukacyjnych prowadzonych przez nauczycieli oraz w zintegrowanych działaniach i zajęciach, określonych w programie, realizowanych przez nauczycieli i specjalistów, udzielają pomocy w doborze form i metod pracy nauczycielom prowadzącym oraz nauczycielom i specjalistom realizującym zintegrowane działania i zajęcia określone w programie.
<b>Zakres czynności osoby zatrudnionej na tym stanowisku</b>	Wsparcie ucznia w bieżącej pracy podczas zajęć edukacyjnych adekwatnie do potrzeb wynikających z niepełnosprawności, prowadzenie zajęć rewalidacyjnych i/lub specjalistycznych, realizacja czynności opiekuńczych, dokonywanie wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia, informowanie nauczycieli o postępach i trudnościach ucznia w toku zajęć, pomoc nauczycielom w dostosowywaniu wymagań edukacyjnych, udział w pracach zespołu nauczycieli i specjalistów pracujących z uczniem, opracowaniu i modyfikacji Indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych (IPET), współpraca z nauczycielami w zakresie przygotowania się do zajęć, pomoc w dostosowaniu wymagań odpowiednio do potrzeb ucznia, przygotowanie materiałów i pomocy do zajęć, udział w spotkaniach z rodzicami, informowanie ich o postępach ucznia, instruktaż do pracy w domu.

J. Bąbka (2001, s. 517) wyróżnił dwie grupy kompetencji wymaganych od nauczycieli wspomagających: **kompetencje specyficzne** (odnoszące się do wiedzy oraz posiadanych przez nauczycieli umiejętności, które sprzyjają procesowi nauczania i wychowania dzieci sprawnych i niepełnosprawnych) oraz **niespecyficzne**, które swój wyraz znajdują w interpersonalnych i innowacyjnych działaniach niezbędnych w pracy nauczyciela, bez względu na jego specjalizację.

Zakres specyficznych kompetencji nauczyciela wspomagającego określa swoistość edukacji integracyjnej. Kompetencje te obejmują specjalną wiedzę z zakresu pedagogiki rewalidacyjnej i psychologii klinicznej, umiejętności diagnostyczne i wychowawczo-dydaktyczne. Specjalistyczna wiedza nauczycieli, którą zdobywają dzięki samokształceniu oraz czerpią z doświadczeń zdobytych podczas pracy z podopiecznymi, umożliwia im właściwą organizację działań rewalidacyjnych (tamże).

Opierając się na szerszej klasyfikacji kompetencji zawodowych nauczycieli, które zostały opracowane przez Komitet Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, a przytoczone przez K. Denka (1998, s. 214–217), w pracy pt. *O nowy kształt edukacji*, można wyróżnić pięć grup kompetencji nauczycielskich. Zostaną krótko scharakteryzowane poniżej w odniesieniu do kompetencji nauczyciela wspomagającego.

Pierwsze z wyróżnionych kompetencji, **kompetencje pragmatyczne** charakteryzują się skutecznością nauczyciela w planowaniu, organizowaniu, kontroli i ocenie procesów edukacyjnych. Od nauczyciela wymaga się w tej kwestii posiadania umiejętności pozwalających na:

- opracowanie wspólnie z nauczycielem prowadzącym ogólnej koncepcji pracy z klasą i pojedynczym uczniem niepełnosprawnym oraz współpracy z jego rodzicami,
- rozpoznawanie faktycznego stanu wiedzy ucznia z niepełnosprawnością oraz określenie czynnika organizującego przyswajanie nowych wiadomości,
- dostosowanie do ucznia z niepełnosprawnością ogólnych celów kształcenia i wychowania oraz zaprogramowanie treści kształcenia pozwalających na ich osiągnięcie,
- posługiwanie się podstawowymi elementami warsztatu dydaktycznego, a więc metodami i formami organizacyjnymi nauczania i pracy uczniów odpowiednio dobranymi do realizacji zamierzonych celów i warunków kształcenia w kontekście możliwości i potrzeb ucznia z niepełnosprawnością;
- wywołanie i podtrzymywanie pozytywnej motywacji ucznia do nauki i rozwoju,
- opracowanie różnych metod, form i środków poznawania, kontroli, analizy i oceny osiągnięć ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- zinterpretowanie oraz ocenę osiągnięć ucznia w świetle jego indywidualnych możliwości, a także ustalenie ewentualnych przyczyn niepowodzeń pedagogicznych i zaproponowanie sposobów ich likwidacji,
- rozpoznanie zaburzeń rozwoju u danego ucznia oraz zaproponowanie odpowiedniej formy pomocy,
- dokonanie krytycznej oceny skuteczności własnej pracy i zaproponowanie jej korekty,
- zaplanowanie i dążenie do realizacji własnej koncepcji doskonalenia i samokształcenia zawodowego.

**Kompetencje współdziałania** obejmują skuteczne zachowania prospołeczne i podejmowanie sprawnych działań integracyjnych. W ramach tych kompetencji nauczyciel powinien:

- posiadać umiejętność rozwiązywania konfliktów dzięki stosowaniu negocjacji i kompromisów,
- za pomocą różnych technik nawiązywać i umiejętnie podtrzymywać kontakt z wychowankiem,
- opracować i wdrażać w praktyce własną koncepcję kształcenia integracyjnego,
- kształtować i wpływać na postawy społeczne swoich uczniów.

W ramach **kompetencji komunikacyjnych** od nauczyciela oczekuje się posiadania wiedzy o komunikowaniu interpersonalnym pozwalającym nie tylko na wykorzy-

stanie różnych technik dyskusyjnych oraz języka niewerbalnego w porozumiewaniu edukacyjnym, ale również na przekazywanie tej wiedzy uczniom. Nauczyciel powinien posiadać także umiejętność słuchania wychowanków, przy jednoczesnym uwzględnieniu zróżnicowania sposobu, w jakim komunikują się poszczególni uczniowie i dostosowaniu stylu kierowania ich pracą do stopnia ich rozwoju i dojrzałości. Ponadto nauczyciel powinien umieć wzbudzać wrażliwość językową uczniów oraz doskonalić poprawność i czytelność nie tylko uczniowskich, ale i własnych zachowań językowych (K. Dymek-Balcerek, 2001, s. 94).

**Kompetencje kreatywne** polegające na innowacyjnych i niestandardowych działaniach nauczyciela mających na celu wyzwalanie w uczniach kreatywności zachowań i rozwój samodzielne, krytyczne myślenia, a także na posługiwaniu się technikami twórczego rozwiązywania problemów.

**Kompetencje informatyczno-medialne** obejmują umiejętność sprawnego korzystania z nowoczesnych źródeł informacji, wykorzystywanie technologii informatycznej do wspomagania własnych i uczniowskich procesów uczenia się oraz tworzenie i udostępnianie własnych programów edukacyjnych (tamże, s. 94–95). Nauczyciel wspomagający, zatrudniony w oddziale integracyjnym, powinien posiadać kwalifikacje do pracy z uczniem w zakresie niepełnosprawności danego dziecka. Działania podejmowane przez nauczyciela wspomagającego uzależnione są od potrzeb uczniów niepełnosprawnych i obejmują:

- diagnozę potrzeb i ocenę indywidualnych możliwości ucznia,
- prowadzenie indywidualnych zajęć dydaktycznych i wyrównawczych, a także zajęć specjalistycznych zgodnych z kwalifikacjami nauczyciela, np. zajęć prowadzonych metodą ruchu rozwijającego, alternatywnych metod komunikacji, nauki orientacji w przestrzeni i innych,
- podejmowanie działań mających na celu integrację oraz zapewnienie bezpieczeństwa uczniowi niepełnosprawnemu funkcjonującemu w społeczności szkoły ogólnodostępnej (men o kształceniu integracyjnym 2001, s. 38–40).

Dzięki posiadanym **kompetencjom diagnostycznym**, nauczyciel ma możliwość zapoznania się z możliwościami uczniów, a także z ich zainteresowaniami, potrzebami oraz panującymi między nimi stosunkami społecznymi. W teorii pedagogiki specjalnej panuje pogląd, że istotne znaczenie dla efektywnego kształcenia integracyjnego ma ustalenie zarówno cech wspólnych osób sprawnych i niepełnosprawnych, jak tych cech, które te osoby od siebie odróżniają. Wspólne cechy to m.in.: płeć, wiek, potrzeba zabawy, zainteresowania, ciekawość i osiągnięcia. Do cech swoistych zalicza się z kolei indywidualne tempo pracy, przyswajania wiadomości i uczenia się, zdolności, cechy charakteru, a także cechy specyficzne, które bezpośrednio wynikają z niepełnosprawności, np. brak zręczności, agresja, problemy z komunikacją werbalną czy jej brak.

Rozwiązywanie problemów organizacyjnych związanych z takim zaplanowaniem procesu edukacji, by była ona skuteczna dla wszystkich dzieci umożliwiają nauczycielom **kompetencje wychowawczo-dydaktyczne**. Można w tym miejscu wskazać takie działania nauczyciela wspomagającego jak: dostosowanie zadań do możliwości dziecka, szeroko rozumiana indywidualizacja pracy z dziećmi, zwracanie szczególnej uwa-

gi na specyficzne właściwości dzieci, okazywanie dzieciom życzliwości i stwarzanie odpowiedniej atmosfery podczas zajęć, elastyczność planów oraz dbałość o poprawną współpracę z innymi nauczycielami.

Z kolei wśród **kompetencji interpersonalnych**, jakie powinien posiadać nauczyciel, wymienić należy przede wszystkim umiejętność uważnego obserwowania oraz słuchania obejmującego zarówno poszczególnych wychowanków, jak i grupę w procesie integracji. Istotna jest także współpraca nauczyciela z innymi osobami, które zaangażowane są w proces integracji. Fundamentem kompetencji interpersonalnych określonej jednostki są jej indywidualne cechy osobowe, do których należy otwartość, cierpliwość, opiekuńczość, poczucie humoru, miłe usposobienie, opanowanie, konsekwencja, tolerancja, empatia oraz komunikatywność (tamże, s. 517).

**Kompetencje innowacyjne** nauczyciela związane są z potrzebą poszukiwania, tworzenia oraz wdrażania w praktyce najlepszych rozwiązań dotyczących procesu wychowawczo-dydaktycznego (tamże, s. 517–518).

Na nieco inne kompetencje, jakie powinien posiadać nauczyciel wspomagający wskazała Z. Janiszewska-Nieścioruk (2012, s. 33), zwracając uwagę przede wszystkim na następujące dyspozycje:

- odpowiedni zasób wiedzy dotyczącej rozwoju, nauczania i wychowania dzieci i młodzieży sprawnej i niepełnosprawnej,
- posiadanie umiejętności, w tym również umiejętności specjalnych pozwalających na opiekę nad dziećmi i młodzieżą, wychowywanie ich i nauczanie,
- przyjmowanie odpowiedniej postawy oraz pozytywne nastawienie wobec dzieci i młodzieży,
- wrażliwość na potrzeby rozwojowe dzieci oraz chęć i umiejętność ich zaspokajania,
- przeświadczenie o korzyściach integracyjnego nauczania dzieci i młodzieży niepełnosprawnej.

**Opis terenu badań.** Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Kozietałach powstała we wrześniu 2008 r. z inicjatywy Stowarzyszenia Rozwoju Wsi Kozietały i Okolic, a w kwietniu następnego roku dołączyło do niej Niepubliczne Przedszkole „Promyczek” w Kozietałach. Szkoła jest bezpłatna dla rodziców, przedszkole zaś pobiera niewielkie czesne. Obie placówki utrzymywane są z subwencji oświatowej oraz ze wsparcia ludzi dobrej woli. Obecnie w Niepublicznej Szkole Podstawowej wraz z Niepublicznym Przedszkolem „Promyczek” w Kozietałach jest zatrudnionych 25 nauczycieli.

Stowarzyszenie, jako organ prowadzący szkołę, stara się zapewnić dzieciom możliwie jak najlepsze warunki nauki. Największy nacisk kładziony jest na jakość nauczania, czego efekty można zaobserwować w wynikach egzaminów końcowych klas VI. Szkoła odpowiada również na potrzeby rodziców dzieci niepełnosprawnych, którzy poszukują dla nich szkół małych i bezpiecznych, w których ich dzieciom poświęci się więcej czasu niż rówieśnikom sprawnym i które każde dziecko traktować będą indywidualnie i z należytą uwagą. Do szkoły uczęszczało m.in. dziecko niedowidzące i niedosłyszające (otaczane szczególną troską wychowawcy). Obecnie w placów-

ce jest ośmioro uczniów posiadających opinie z poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz pięcioro uczniów z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego, w tym czworo uczniów z autyzmem, nadwrażliwych na dźwięki i nieakceptujących dużych skupisk ludzkich.

**Metodologia badań.** Przedmiotem prezentowanych badań były opinie rodziców na temat kompetencji nauczycieli wspomagających ich dzieci, a celem dokonanie diagnozy kompetencji zawodowych nauczycieli wspomagających. Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej przedmiot i cele, sformułowano główny problem zawierający się w następującym pytaniu: Jak rodzice dzieci oceniają współpracę z nauczycielem współorganizującym kształcenie integracyjne?

W badaniach zastosowano metodę monografii pedagogicznej do analizy terenu badań oraz sondaż diagnostyczny z techniką wywiadu celem poznania opinii rodziców. Badania empiryczne zostały przeprowadzone w marcu 2017 roku na terenie Niepublicznej Szkoły Podstawowej w Koziętulach w województwie mazowieckim. Grupę badawczą stanowili rodzice, których dzieci pozostają pod opieką nauczycieli współorganizujących kształcenie integracyjne, zatrudnionych we wspomnianej placówce. Badania przeprowadzono z wykorzystaniem wywiadu skategoryzowanego. Kwestionariusz składał się z pytań zamkniętych oraz otwartych, które pozwoliły respondentom na swobodne wypowiedzi dotyczące ich relacji z nauczycielem wspomagającym, zarówno na początku współpracy, jak i obecnie. Grupę badawczą stanowiło czworo rodziców (trzy kobiety i jeden mężczyzna).

**Analiza opinii rodziców o współpracy z nauczycielem współorganizującym kształcenie integracyjne.** Z zebranych informacji wynika, iż rodzice bardzo pozytywnie wspominają początki współpracy z nauczycielem wspomagającym. *Relacje układały się dobrze, spotkaliśmy się z życzliwością i wyrozumiałością. Omawiane były trudności i środki, jak im zaradzić* – stwierdziła jedna z matek. Rodzice wskazują przede wszystkim na duże zaangażowanie nauczyciela współorganizującego kształcenie integracyjne, chęć poznania dziecka, pracy z nim i pomocy, co – zdaniem jednej z respondentek – spowodowało, że *od początku nauczyciel stał się bardzo ważną osobą dla całej rodziny.*

Z równym entuzjazmem rodzice wyrażają się o obecnej współpracy z nauczycielami współorganizującymi kształcenie integracyjne. Doceniają codzienne rozmowy o postępach dziecka, o tym, co sprawia mu trudności, omawianie relacji z innymi dziećmi oraz tego, co w tej kwestii trzeba poprawić. Jedyny mężczyzna w grupie badawczej stwierdza, że *relacje nadal pozostają na bardzo dobrym poziomie, nauczyciel wspomagający relacjonuje postępy w pracy z dzieckiem, wskazuje kierunki pracy z dzieckiem w domu*, co zdecydowanie pomaga w procesie jego edukacji i rozwoju.

Przedmiotem diagnozy nauczyciela współorganizującego kształcenie integracyjne są trudności i niepowodzenia ucznia w procesie nabywania wiadomości i umiejętności szkolnych, ich przyczyny i ujemne konsekwencje. Diagnoza wartościowa dla pedagoga musi być dynamiczna i rozwojowa, a więc nie powinna być dokonywana jednorazowo, ale konstruowana przez odpowiednio długi okres, w czasie którego muszą być

brane pod uwagę odbywające się czynności rewalidacyjne, te zaś razem z obserwacjami pedagoga winny uzupełniać diagnozy specjalistyczne (głównie opinię z poradni psychologiczno-pedagogicznej). Powstawanie dobrej diagnozy wymaga zebrania wielu danych. Elementem diagnozy interpersonalnej, czyli wieloaspektowej, są informacje obejmujące środowisko rodzinne ucznia. W celu ich uzyskania wykorzystuje się wiele znanych technik i metod, takich jak: wywiad z dzieckiem, wywiad z rodzicami, wspólną rozmowę z rodzicami i dzieckiem w połączeniu z obserwacją oraz metody projekcyjne (D. Apanel, 2013, s. 410). Na pytanie: *Czy nauczyciel wspomagający odbył z Panią/Panem wstępną rozmowę na temat możliwości i potrzeb dziecka?* troje z czworga respondentów (rodziców) odpowiedziało twierdząco.

**Ścisła współpraca nauczyciela wspomagającego z rodziną dziecka** jest niezwykle ważna. Jak zaznacza D. Apanel (2013, s. 411), „bez znajomości warunków rodzinnych trudno jest nauczycielowi odnaleźć właściwy poziom stymulacji i wspomagania rozwoju dziecka, najbardziej korzystny dla niego. Razem z uczniami niepełnosprawnymi i ich rodzicami wychowawca uczy się przyjmować to, co w człowieku słabsze i gorsze. Uczy się cierpliwości i wiary w sens aktywności i pracy, często ciężkiej i mało efektywnej. Uczy się szacunku wobec wysiłku, który trzeba ponieść, żeby osiągać niejednokrotnie niewiele”. Nauczyciel współorganizujący kształcenie integracyjne w ramach kontaktów z rodzicami uczniów powinien również podejmować działania ukierunkowane na kształtowanie prawidłowej postawy rodzicielskiej wobec ich niepełnosprawnych i pełnosprawnych dzieci, informować na bieżąco o postępach ucznia na zajęciach w szkole, udzielać instrukcji dotyczących odrabiania przez dziecko prac domowych, a także porad związanych z koniecznością skorzystania z dodatkowej pomocy innych specjalistów czy adresów instytucji społecznych (tamże). Wyowiedzi respondentów pozwalają stwierdzić, że w badanej placówce nauczyciele współorganizujący kształcenie integracyjne wywiązują się z nałożonego na nich obowiązku ścisłej współpracy z rodzicami swojego podopiecznego: informują rodziców o postępach dziecka; trudnościach, z jakimi się zmagają; wprowadzaniu nowych metod pracy, a także udzielają wskazówek dotyczących np. odrabiania lekcji czy pracy z dzieckiem w domu.

Kolejne pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu dotyczyły **udziału rodziców w konstruowaniu Indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych (IPETów)**. Z założenia IPET opracowuje zespół, którego zadaniem jest *planowanie i koordynowanie udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej po dokonaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia*. Rodzice powinni zostać zapoznani z indywidualnym programem edukacyjno-terapeutycznym. Mogą oni również aktywnie włączyć się w tworzenie programu, uczestniczyć w zebraniach zespołu bądź realizować elementy programu w warunkach domowych, a także oceniać efekty pracy z ich dzieckiem.

Z odpowiedzi respondentów wynika, iż **żaden z ankietowanych rodziców nie bierze udziału w zebraniach zespołu opracowującego IPET**. Zapytani o to, czy wiedzą, jak często odbywają się spotkania zespołu, troje z czworga rodziców stwierdziło, iż takie zebrania w ogóle się nie odbywają. Jeden z rodziców uważa, że zespół ten zbiera się raz w roku. Tylko jeden z czworga ankietowanych rodziców korzysta



z możliwości uczestniczenia w konstruowaniu IPETu. Taka sytuacja nie wydaje się korzystna. Okazuje się bowiem, że **rodzice nierzadko nie są świadomi nawet tego, czym właściwie IPET jest, co zawiera i jakie spełnia zadania**. Tymczasem, jak wynika ze wskazówek Ministerstwa Edukacji Narodowej, „swoją rolę przy konstruowaniu i realizacji indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego powinni mieć również rodzice jako: współtwórcy indywidualnych programów, realizatorzy elementów programu edukacji w warunkach domowych oraz pełnoprawni uczestnicy procesu kształcenia i rewalidacji” (R. Naprawa, 2016, s. 8–9).

Rodziców zapytano następnie o **przebieg bieżącej współpracy z nauczycielem współorganizującym kształcenie integracyjne**. Z uzyskanych danych wynika, iż każdy z czworga rodziców odbywa rozmowy podczas przyprowadzania i odbierania dziecka na zajęcia. Troje rodziców omawia również z nauczycielem wspomagającym prace domowe dziecka. Tylko dwójka rodziców konsultuje się w poważniejszych sprawach z nauczycielem współorganizującym kształcenie integracyjne, oczekując i przyjmując od niego rady dotyczące dziecka.

Poproszeni o określenie stopnia zadowolenia ze współpracy z nauczycielem wspomagającym, rodzice wypowiadali się pozytywnie. Troje respondentów stwierdziło, że są „bardzo zadowoleni” z przebiegu współpracy, a jeden z rodziców określił współpracę jako zadowalającą. W uzasadnieniu swoich odpowiedzi na to pytanie respondenci podkreślali takie zalety współpracy, jak: dobrą opiekę i kontrolę nad dzieckiem podczas przerw i w sytuacjach stresowych, widoczne poszerzanie się wiedzy dziecka, coraz większą samodzielność dziecka oraz kształtowanie się dobrych relacji z rówieśnikami. Zadowolenie rodziców pogłębia również świadomość, że nauczyciel, który opiekuje się ich dzieckiem, jest osobą szczerze zaangażowaną w swoją pracę.

Wszyscy rodzice zgodnie stwierdzili również, że ich **oczekiwania dotyczące współpracy z nauczycielem współorganizującym kształcenie integracyjne zostały całkowicie spełnione**. Wśród oczekiwań, jakie stawiali nauczycielowi wspomagającemu, rodzice wymieniali pomoc edukacyjną dla dziecka, rozwój jego samodzielności i dbałość o odpowiednie kontakty z rówieśnikami. Jedna z matek dodaje tutaj, że wysoko ocenia opiekę, jaką jej dziecko otrzymało od swojego nauczyciela, a także chwali zaangażowanie, jakim wykazuje się on podczas pracy z jej dzieckiem.

Wydawałoby się, że po wydaniu tak pozytywnych ocen respondenci nie będą mieli żadnych krytycznych uwag, które mogliby wyrazić w odpowiedzi na ostatnie pytanie wywiadu dotyczące propozycji zmian, jakie mogłyby zostać wprowadzone w placówce i zasadach pracy nauczycieli współorganizujących kształcenie integracyjne. I rzeczywiście, dwoje rodziców nie miało żadnych zastrzeżeń do współpracy z nauczycielem wspomagającym. Jeden z rodziców nie udzielił odpowiedzi na to pytanie. Natomiast jedna z mam zwróciła uwagę, że w obecnym roku szkolnym nauczyciel wspomagający pracuje z dwójką dzieci w czasie zajęć lekcyjnych, co jest dużym utrudnieniem i często generuje stresowe sytuacje zarówno u dzieci, jak i nauczyciela. Respondentka wyraziła również nadzieję, że w przyszłym roku szkolnym uda się ten problem rozwiązać, przydzielając nauczycielowi wspomagającemu tylko jednego ucznia.

Z zebranych informacji wynika zatem, że współpraca z rodzicami stanowi swoiste wyzwanie, stąd wydaje się konieczny rozwój kompetencji społecznych nauczycieli współorganizujących kształcenie integracyjne.

**Podsumowanie.** Praca nauczyciela wspierającego wymaga od pedagoga ciągłego pogłębiania wiedzy, poszukiwań nowych metod pracy z dziećmi, tak by umożliwić im pełny rozwój na miarę ich możliwości. Codzienny, często indywidualny kontakt z uczniem umożliwia jego rzeczywiste poznanie, co przyczynia się do optymalizacji oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych oraz wszechstronnego rozwoju dziecka o specjalnych potrzebach edukacyjnych na miarę jego możliwości psychofizycznych i emocjonalnych.

Na podstawie zaprezentowanych badań skonstruowano projekt kompetencji w zakresie współpracy nauczyciela wspomagającego z rodzicami ucznia z niepełnosprawnością:

- a) wiedza (wie, zna, rozumie):
  - specyfikę rodzinnego środowiska wychowawczego ucznia z niepełnosprawnością,
  - podstawy pedagogiki i dydaktyki specjalnej;
- a) umiejętności (potrafi):
  - ocenić umiejętności pedagogiczne rodziców,
  - planować i oceniać proces kształcenia,
  - wspomagać dydaktycznie i wychowawczo rodziców ucznia;
- a) posiada kompetencje społeczne:
  - w zakresie komunikacji i współpracy,
  - kompetencje społeczne ogólnopedagogiczne,

Niezwykle istotne jest także posiadanie przez nauczyciela odpowiednich cech osobowych, takich jak: opanowanie, zrównoważenie w postępowaniu z dziećmi, zdyscyplinowanie i odpowiedzialność za swoją pracę. Poczucie odpowiedzialności skłania do stałego doskonalenia warsztatu pracy, do ulepszania metod, poszukiwania najlepszych w pracy środków i sposobów rewalidacji. Ważnymi cechami, którymi powinien odznaczać się nauczyciel wspomagający, są również pracowitość, systematyczność, bezinteresowność oraz właściwa postawa wobec dzieci niepełnosprawnych, którą M. Grzegorzewska (1961, s. 26) określiła mianem „miłości dusz ludzkich” objawiającej się przede wszystkim dobrocią. To ona umożliwia akceptację dziecka niepełnosprawnego ze wszystkimi jego słabościami, zniekształceniami i z przykrymi zaburzeniami w zachowaniu. Niezwykle istotne w pracy nauczyciela wspomagającego jest także wyjątkowe zaufanie i przychylność do dzieci niepełnosprawnych, które często tracą wiarę we własne siły i możliwości. Wymienione walory osobowości dostrzegane u nauczyciela wzbudzają w rodzicach zaufanie i otwartość na współpracę.

## Bibliografia

1. Apanel D. (2013), *Nauczyciel wspomagający w kształceniu integracyjnym i inkluzyjnym – rola, zadania, dyspozycje osobowościowe*, [w:] Krukowski J., Włoch A. (red.), *Szkoła twórcza w odwórczym świecie*, Wyd. UP im. KEN w Krakowie, Kraków.
2. Bąbka J. (2001), *Kompetencje nauczycieli zajmujących się edukacją integracyjną*. „Wychowanie w Przedszkolu”, nr 4.
3. Bednarczyk H., Koprowska D., Kupidura T., Symela K., Woźniak I. (2014), *Opracowanie Standardów kompetencji zawodowych*, ITeE, Radom.
4. Denek K. (1998), *O nowy kształt edukacji*, Wyd. Akapit, Toruń.
5. Dymek-Balcerek K. (2001), *Nauczyciel kompetentny, czyli jaki?* [w:] Sałata E. (red.), *Kompetencje zawodowe nauczycieli a problemy reformy edukacyjnej*, ITeE, Radom.
6. Gołubiew M., Krauze A. (2007), *Szkolnictwo specjalne – krajobraz po reformie*, [w:] Janiszewska-Nieścioruk Z. (red.), *Problemy edukacji integracyjnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną*, Wyd. Impuls, Kraków.
7. Grzegorzewska M. (1961), *Listy do młodego nauczyciela. Cykl trzeci*, PZWS, Warszawa.
8. Keil J. (2000), „Szukaj własnej drogi”. *Nauczyciel – wychowawca w myśli pedagogicznej Janusza Korczaka*, [w:] Kotusiewicz A.A. (red.), *Myśl pedeutologiczna i działanie nauczyciela*, t. 2, Wyd. Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok.
9. Ministerstwo Edukacji Narodowej o kształceniu integracyjnym i specjalnym (2001), oprac. T. Serafin, MEN, Warszawa.
10. Naprawa R. (2016), *Pakiet Szkoleniowy. Dydaktyka specjalna*, GWP, Gdańsk.
11. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz.U. 2017, poz. 1575).
12. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2015 poz. 1113).
13. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2017 poz. 1578).
14. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz. U z 2012 r. poz. 131).
15. Ustawa z 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1189 ze zm.).
16. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn. Dz.U. z 2016r. poz. 1943 ze zm.).
17. Zamkowska A. (2017), *Rola nauczyciela wspomagającego uczniów z zaburzeniami autystycznymi z perspektywy doświadczeń nauczycieli*, [w:] Sałata E., Bojanowicz J. (red.), *Kształcenie nauczycieli do funkcjonowania w zmieniającej się rzeczywistości edukacyjnej. Teoria i praktyka*, Wyd. UTH, Radom.
18. Zarządzenie Nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 r. w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego (Dz. Urz. MEN Nr 9, poz. 36).
19. Smith T.E., Pollock E.A., Patton J.R., Dowdy C.A. (2008), *Teaching Students with Special Needs in Inclusive Settings (5th Edition)*, Boston: Pearson.

**dr hab. Anna ZAMKOWSKA, mgr Marita SNOPEK**

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. K. Pułaskiego w Radomiu

a.zamkowska@uthrad.pl